

mesi ve zabıt altına alınması özel bir önem arz etmektedir. XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren bugüne ulaşan rûznâmeler buna örnek gösterilebilir. Sır kâtipleri, aldıkları sözlü tâlimat üzerine veya kendiliklerinden çeşitli tarih telifleri de meydana getirmişlerdir. Keşfi Mehmed Çelebi, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferine sır kâtibî olarak katılmış ve bir selimnâme kaleme almıştır. Sefer günlükleri arasında sır kâtiplerinin kaleminden çıkması muhtemel olan ve menzîlnâme olarak bilinen birtakım eserler de mevcuttur. Sır kâtibî Nedim Ağa, II. Mustafâ'nın tahta çıkışından itibaren bazı vak'aları ve özellikle onun 1695'teki Belgrad Seferi'ni günlük şeklinde manzum kaleme almış, IV. Mehmed'in sır kâtibî olan Abdi Ağa da (Nişancı Abdi Paşa) bir tarih telif etmiştir (bk. RÛZNÂME).

BİBLİYOGRAFYA :

Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), s. 78-79; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 69, 324, 326; a.m.f., "Topkapı Sarayı Arşivi 4819 Üçüncü Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznâmesinden 1206/1791 ve 1207/1792 Senelerine Âit Vekâyi", *TTK Belleten*, XXXVII/148 (1973), s. 620, 622; Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi: Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul 2001, s. XXIII-XXV; Ülkü Altındağ, "Has Oda Teşkilatı", *TEt.D.*, sy. 14 (1974), s. 97-113.

FİKRET SARICAOĞLU

Mâbeyin Kitâbeti. Klasik Osmanlı sisteminde sadrazam padişahın iradesini gerektiren konuları özetleyerek saraya takdim eder, padişah da bu telhislerin üzerine kendi fikrini kısa ve emredici bir üslûpla yazar ve bu belgeye hatt-ı hümâyun denirdi. Bu yapı 1830'lu yıllara kadar bu şekilde devam etti. II. Mahmud döneminde bir yandan bürokrasinin gittikçe genişlemesi, bir yandan da devletin uğraştığı iç ve dış sorunlara ve artan iş hacmine bağlı olarak bürokrasinin ürettiği evrakın sayısının çoğalması, her konuyu padişahın hatt-ı hümâyunu ile karara bağlayan eski yapıyı yetersiz bıraktı. Bu durumda yetkilerini diğer kurumlara devretmek istemeyen padişahın bu soruna bulduğu çözüm ise kendisine yazı işlerinde yardımcı olacak bir bürokratik birimin tesisiydi. Söz konusu birim, 1831'de sır kitâbetinin mahiyetinin biraz değiştirilerek Mâbeyin Başkitâbeti'ne dönüştürülmesiyle oluşturuldu.

Bu yeni sistemde padişah, konularla ilgili kararlarını belgelerin üzerine bizzat kendi el yazısıyla (hatt-ı hümâyun) yazmıyor, padişahın kararı sadâret arzının altına irade hâmişi şeklinde (irâde-i seniyye) mâbeyin kâtipleri tarafından yazılıyordu. Yani padişah konu hakkındaki kararını kâtip-

lere bildiriyor ve kâtipler de bu kararı irade formunda kaleme alarak Bâbüâlî'ye iletirdi. Bu sistem padişahın yükünü büyük ölçüde hafifletti. Böylece oluşturulan Mâbeyin Kitâbeti'nin görevi çeşitli makamlardan arz edilmek üzere gelen tezkire, arzuhal ve muharrerâti kaydetmek, özetlerini çıkararak asıllarıyla beraber padişaha sunmak, cevaben veya re'sen çıkan iradeleri ilgili makamlara tebliğ etmektir. Bu görevin esaslarına dikkat edildiğinde sır kitâbetiyle hemen hemen aynı olduğu görülür.

Hatt-ı hümâyundan irade formuna geçiş birdenbire olmadı. Bu geçişe dair şimdiye kadar rastlanabilen en erken tarihli irade Ekim 1832 tarihine aittir. Kastamonu'da çıkan Tahmişçiöğlü İsyanı'na ait olan bu dosyada mevcut bir kısım belgeler padişahın hatt-ı hümâyununu, bir bölümü ise mâbeyin başkâtibinin yazdığı irade hâmişini taşımaktadır. Bu ise hatt-ı hümâyundan iradeye geçişin birdenbire değil aşamalı olarak gerçekleştiğini ve bu iki formun bir süre beraber kullanılmaya devam ettiğini gösteriyor. Zaman zaman hatt-ı hümâyun formu da kullanılmakla beraber 1834 yılından itibaren genel olarak irade usulüne geçildi.

Bilinen ilk mâbeyin kâtibî Vassâf Bey'dir. Köprülü ailesinden olan Vassâf Bey önce II. Mahmud'un sır kâtipliğine, daha sonra mâbeyin kâtipliğine tayin edildi (BA, MAD, nr. 9775, s. 47; BA, HH, nr. 35263-B). İlk yıllarda kitâbette görev yapan memurlar ve bunların sayıları hakkında şimdilik herhangi bir veriye rastlanmamaktadır. Ancak 1838'de kitâbetin mevcudunun toplam üç (BA, MAD, nr. 8356, s. 4; BA, *Maliye Nezaretî Masarîfat Defterleri*, nr. 18, s. 4, 12-13), 1845'te ise dört kişi (BA, *Darbhane Defterleri*, nr. 45, s. 60) olduğu tesbit edilebilmektedir.

Mâbeyin Kitâbeti, kurulduğu andan itibaren II. Abdülhamid dönemine kadar dört-altı kişi arasında değişen bir kadro ile çalışmalanını yürüttü. Bu durum, II. Mahmud döneminden ve Tanzimat'tan itibaren işlerin yeni kurulan müesseselere aktarılması ve bürokrasinin önem kazanmasıyla yakından ilgilidir. Tanzimat bürokratları saray ile Bâbüâlî arasındaki ilişkileri Bâbüâlî lehinde belli bir temele oturttu, böylece Bâbüâlî devlet işlerinin yürütüldüğü ana merkez konumuna geldi. Bu dönemde sarayın devlet işleri üzerinde nisbeten sınırlandırılan rolü ise belirli kurallara göre yürütüldü; bu yapı II. Abdülhamid'in dengeleri saray lehine bozmasına kadar bu şekilde devam etti. Yıldız Sarayı'nın ön plana çıkma-

syıla beraber buradaki bürolar doğal olarak büyük bir gelişme kaydetti (bk. MÂBEYNİ HÛMÂYUN).

Mâbeyin Kitâbeti'ne merkez bürokrasinin değişik dairelerinde yetişen ve ön plana çıkan kabiliyetli memurlar alınır, kitâbet çok hassas ve stratejik bir yer olduğu için, kâtip seçimine çok itina gösterilirdi. Herhangi bir sebepten dolayı kâtipliklerden birinin boşalması durumunda diğerlerinin silsileleri yürütülür ve boşalan yere yenisi alınır (BA, *İrade-Dahiliye*, nr. 45518; nr. 62395; *Cerîde-i Havâdis*, s. 1). Padişah, sarayla hükümet arasında irtibatın sağlanması ve ülke yönetimi açısından çok önemli oldukları için kâtipleri seçerken adayın geçmişi, temiz, ahlâk ve fazilet sahibi, kitâbeti yeterli, dindar ve sır saklayan bir kişi olmasına bilhassa özen gösterirdi.

BİBLİYOGRAFYA :

Tayyazâde Atâ Bey, *Târîh*, İstanbul 1292-93, I, 200-201; III, 2-4; *Sicill-i Osmânî*, IV, 607; Midhat Sertoğlu, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul 1958, s. 293-294; *Ali Ekrem Bolayır'ın Hâtıraları* (haz. Metin Kayahan Özgül), Ankara 1991, tür.yer.; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul 1994, s. 246; Mehmet Ali Beyhan, *Saray Günlüğü: 1802-1890*, İstanbul 2007, s. 5-10, 140; *Cerîde-i Havâdis*, nr. 1077, İstanbul 3 Şâban 1278/3 Şubat 1862, s. 1.

ALİ AKYILDIZ

SIRAT

(الصراط)

Cehennem üzerine kurulacak köprü anlamında bir terim.

Sözlükte "yutmak" mânasındaki *serî* (*sereṭān*) masdarından türeyen *sirât* "yol, cadde" demektir. Bu anlam, yolda yürüyen kimsenin ağızda lokmanın kaybolması gibi gözden uzaklaşması ilişkisiyle oluşmuştur. Kelimenin asıl sîn ile "*sirât*" olup kalın ses özelliği taşıyan sondaki ṭâ harfi "sîn"i "sâd" a çevirmiştir (*Lisânü'l-ʿArab*, "srṭ" md.; *Kâmus Tercümesi*, II, 478-479). Kelimenin Latince *strata* kökünden geldiği ve Arapça'ya Ârâmîce'den geçtiği ileri sürülmüşse de (*EJ²* [Ing.], IX, 670) sıratın naslarda kazandığı mâna açısından bu iddianın herhangi bir önemi yoktur. Akaid ve kelâm kitaplarında sırat "cehennem üzerine kurulmuş olup müminlerin rahatlıkla geçebileceği, kâfirlerin ise üzerinden cehenneme düşeceği köprü" diye açıklanır (*Sâbûnî*, s. 92).

Kur'ân-ı Kerim'de sırat kırk altı âyette yer almakta ve genellikle "Allah'a ulaştı-